

УДК 351.340.6

*В. В. Федчишина,
к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та
координації діяльності підвідомчих підрозділів, Київський науково-дослідний
інститут судових експертиз*

НАУКОВО-СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЧАСІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

V. Fedchyshyna,
head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination of activities of subordinate
divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

SCIENTIFIC AND FORENSIC EXAMINATION IN THE STATE MECHANISM OF UKRAINE: HISTORICAL
EXPERIENCE OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC THE TIMES OF CENTRAL RADA

У статті аналізується історичний досвід державотворення у важливий період державного будівництва — національно-визвольних змагань березня 1917 р. — квітня 1918 р., у період, коли політики намагались створити правову демократичну республіку із власними органами державної влади, зародження, становлення і розвиток судової експертизи на прикладі діяльності Київського Кабінету науково-судової експертизи, його роль у процесі реформування державотворення України. Наголошено, що судова експертиза підвищує доказову силу матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини і відіграє важливу роль у розробці і практичному впровадженні наукових методів і методик дослідження матеріалів при розслідуванні злочинів і судовому розгляді справ. Доведено, що відсутність взаємодії, чіткого визначення принципів формування юридичного статусу та компетенції українського уряду, повноважень суду — протистояння гілок влади, слабка матеріальна база та постійні фінансові труднощі — все це значно ускладнювало науково-судову експертну діяльність в Україні.

This article analyzes the historical experience of state-building in an important period of nation-building — the national liberation struggle in March 1917 — April 1918, at a time when politicians tried to create a legal democratic republic with its own government authorities, the origin, formation and development of forensics as an example of the Cabinet of the Kiev scientific forensics and its role in the reform of state- Ukraine. Emphasized that forensic evidence increases the probative value of the case, provides the setting of objective truth and plays an important role in the development and practical implementation of scientific methods and techniques of research materials in the investigation of crimes and the trial. We prove that the lack of interaction, a clear definition of the principles of forming the legal status and competence of the Ukrainian government, the powers of the court — the confrontation of powers, lack of material resources and the ongoing financial difficulties — all of which greatly complicates judicial expert scientific activities in Ukraine.

Ключові слова: історія, розвиток і становлення, Українська Народна Республіка, держава, науково-судова експертиза, судово-експертна діяльність.

Key words: history, evolution and development, Ukrainian People's Republic, the state of scientific and forensic evidence, forensic activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки зростає увага до проблематики, дослідження якої зумовлено поступальним рухом України до суверенної, правової держави, до відновлення і розвитку власних державницьких традицій. Відродженню національної державності, формуванню демократичної республіки з власними органами державної влади через призму формування у складі судової системи влади судової експертизи у період існування Української Народної Республіки часів Централь-

ної Ради ("першої" УНР), Української Держави гетьмана П. Скоропадського та Української Народної Республіки доби Директорії ("другої" УНР), її функціонування і присвячена ця стаття. Особливий інтерес у вчених викликає теорія й практика українського державотворення, вивчення історичних джерел, які окрім ЦДАВО, Центрального історичного архіву, зберігаються в Центральному військовому архіві Польщі, Архіві актів у Варшаві, державний архів у Перемишлі, у Центральному державному архіві Австрії, Адміністративному та Військовому архі-

вах Відня, в архівах Франції, Німеччині, США, Канади і Великобританії.

Науково-судова експертиза у своїй основі, положеннях і традиціях нерозривно переходить від покоління до покоління, постійного вдосконалюючи та переосмислюючи не лише історично-правовий, але і власний досвід, який є безцінним спадком для майбутніх поколінь науковців.

Судова експертиза в кожній демократичній державі відіграє дуже важливу роль не лише у здійсненні правосуддя та забезпеченні правопорядку, але і у державотворенні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі статті, що періодично з'являлися в наукових публікаціях, зокрема історичні віхи розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, не висвітлювали досить складний історичний період розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради ("першої" УНР) (березень 1917 р. — квітень 1918 р.).

Тому сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо ознайомлення громадськості із сторінками історії розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті дослідити історичний досвід розвитку і становлення науково-судової експертизи Української Народної Республіки часів Центральної Ради ("першої" УНР) (березень 1917 р. — квітень 1918 р.).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дискутуючи про сьогоденні шляхи реформування судової експертизи, прагнучи досягнути нових і вищих стандартів, зростає зацікавленість до вирішення питання щодо її місця та ролі у механізмі зародження і розвитку державної влади України, починаючи від подій Лютневої революції 1917 р., які поклали край існуванню монархії в Російській імперії.

Після державного перевороту у Росії 1917 року доля Кабінетів науково-судової експертизи, заснованих у 1912—1914 рр., склалася по-різному: на той час припинили роботу Петроградський кабінет науково-судової експертизи, який згорів при пожежі будинку Петроградського окружного суду ще в перші дні Лютневої революції; Московський кабінет науково-судової експертизи припинив свою діяльність на початку 1918 році і внаслідок цього в областях і краях не лише Російської федерації, але й союзних республік (а виключенням із 1929 року у Білорусії) до 1952 року судово-експертних установ не існувало.

Експертні установи збереглися і діяли лише в Україні, зокрема, збереглися Київський і Одеський кабінети науково-судової експертизи.

Так, після Петроградських лютневих подій 1917 року в Україні з'явилися національні громадсько-політичні структури, які в умовах революції трансформувалися в органи державної влади — на початку березня 1917 р. було засновано власний національний парламент — Українську Центральну Раду під керівництвом видатного історика і громадського діяча професора М.С. Грушевського, у складі було сім комісій, у тому числі і правничої.

На території колишньої Російської імперії судова влада була фактично відсутня. Із березня 1917 року для організації діяльності українських революційних сил, поряд з інститутами державної влади колишньої Російської імперії, Тимчасового уряду, Радами робітничих, солдатських, селянських депутатів та іншими, почали створюватися органи, які пройшли еволюцію від громадських до вищих органів державної влади УНР, зокрема, у червні 1917 р. Центральна Рада утворила уряд — вищий виконавчий орган державної влади УНР — Генеральний Секретаріат під керівництвом В. Винниченко.

Поступово набуваючи ознаки парламентської інституції, він за інструкцією Тимчасового уряду від 9 серпня 1917 року, мав подвійну підпорядкованість — УЦР як її виконавчий орган та центральній петроградській владі, як вищий орган Тимчасового уряду в справах місцевого самоврядування в Україні, у складі 14 генеральних секретарів, у тому числі і у справах юстиції. Отже, 07.11.1917 р., з прийняттям III Універсалу Центральної Ради була проголошена Українська Народна Республіка і вперше в історії незалежної України чітко визначається, що тільки Україна є суб'єктом творення, формування та здійснення незалежної державної політики [1].

Законом Центральної Ради від 10 листопада 1917 р. започатковано судочинство в Україні, що здійснюється іменем Української Народної Республіки — Суд Української Народної Республіки відбувається іменем її [2].

Уже в грудні 1917р. вирішено першочергове завдання Української Центральної Ради — затверджено законопроект "Про утворення Генерального Суду" — вищої судової інстанції по охороні та захисту законів, повноважного оголошувати до загального відома всі закони і розпорядження уряду, одночасно наглядаючи за законністю їх видання та в справах судових, нагляду над судовими установами та працівниками судового відомства. У його складі почали діяти цивільний, кримінальний та адміністративний департаменти, прокуратора та Київський і Одеський Кабінети науково-судової експертизи у складі Керуючого і помічників.

Так, "...загальна і метрична фотографія, антропометрія, дактилоскопія, хімічні і мікроскопічні аналізи, давно вже застосовувалися в Західній Європі, яка має на меті шляхом наукового знання знайти злочинця, спеціально розроблюється в Кабінетах науково-судової експертизи — колегіальній установі, яка складається з осіб з вищою освітою, фахівців, стоячих на високому щаблі розвитку науки, добре знаючи вимоги закону та судової діяльності" [3].

Також відбулися зміни й у територіальному підпорядкуванні Судовим палатам: до округу Харківської Судової палати прилучалися Полтавський та Лубенський Окружні суди, а до округу Одеської Судової палати — Кам'янець-Подільський та Вінницький. Законом Центральної Ради від 24 березня 1918 р. утворено Київський апеляційний суд, а із заведенням Київського і Одеського апеляційних судів, а з 1 квітня 1918 року Київська і Одеська судові палати були реорганізовані в апеляційні суди. "Високо корисна діяльність Кабінетів науково-судової експертизи підлягала відомству старших прокураторів тих апеляційних судів, при яких вони знаходяться [3]. Київський і Одеський КНСЕ, що знаходились при прокурахах судових палат, підлягали приєднанню до Київського і Одеського апеляційних судів Міністерства судових справ УНР із віднесенням їх до відання старших прокураторів.

Одразу, з 1 квітня 1918 року перебуваючи при прокурорах Київської та Одеської судових палат Кабінети науково-судової експертизи приєдналися до Київського і Одеського апеляційних судів із віднесенням їх до відання старших прокураторів цих судів на підставі штату. На жаль, матеріалів про діяльність КНСЕ у період Української Народної Республіки часів Центральної Ради збереглося дуже мало, свідченням діяльності є лише окремі документи. І чи не поодиноким виглядає в цьому контексті вперше в Україні запровадження цим же законом з 1 липня 1918 р. при Київській, Харківській та Одеській Судових палатах посад скарбника і архіваріуса, а при двох кабінетах науково-судової експертизи (в Києві і Одесі) — додаткових посад лаборанта, техника і секретаря.

Відсутність взаємодії, чіткого визначення принципів формування юридичного статусу та компетенції українського уряду, повноважень суду — протистояння гілок влади, слабка матеріальна база та постійні фінансові труднощі все це значно ускладнювало науково-судову експертну діяльність в Україні. І все ж робота Київського і Одеського Кабінетів науково-судової експертизи була активною, про що свідчить виконання Київським кабінетом 140 експертиз, а Одеським — 110. Значна частина старих спеціалістів була фізично знищена, частина емігрувала, деякі поступили на службу в Білу армію.

У 1917 — на початку 1918 рр. фінансування потреб матеріального забезпечення відбувалося централізовано, утримувалися працівники Кабінету науково-судової експертизи при Прокурорі Київської судової палати, як і всі службовці Судових палат і апеляційних судів — із фондів Державної скарбниці. Кошти на утримання і діяльність Кабінету науково-судової експертизи при Прокурорі надходили з державної скарбниці за поданням Старшого голови Київської судової палати Генеральному секретарю по судових справах Міністерства судових справ [4].

На початку року, і протягом серпня — жовтня 1918 року утримання персонального складу Київського Кабінету НСЕ покривалося за рахунку державного кредиту в сумі 13296 карб. 81 коп, відкритого в розпорядження по параграфу 6 ст. 1 [5].

Так, 29 квітня 1918 року, в останній день існування Центральної Ради Української Народної Республіки було прийнято основний закон — Конституцію УНР, яка мала підзаголовок "Статут про державний устрій, права і вольності УНР". За цією Конституцією влада поділялася на законодавчу, виконавчу та судову гілки: законодавча належала Всенароднім Зборам УНР, виконавча — Раді Народніх Міністрів, судова — Генеральному Суду УНР. "Судова влада в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами (ст. 62 р. VI. Конституції)" [2].

Однак розбудова держави та її структур, серед них і Київського Кабінету НСЕ, на основі Конституції, яка не встигла набрати правової чинності і залишилася тільки важливим історико-правовим документом доби Української Народної Республіки 1917—1918 років, була перервана гетьманським переворотом. Українську Народню Республіку змінила нова назва країни — Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, на деякий час ситуація в країні стабілізувалася декларованою П. Скоропадським ідеєю сильної влади у затвердженні ним 29 квітня 1918 року "Грамотою до всього Українського народу" та "Законом про тимчасовий устрій України".

Також, йшли пошуки шляхів використання науково-технічних засобів в цілях встановлення істини по судових справах, які би, допомагали слідству і суду, служили правосуддю. На службу народній юстиції поступили Керуючий Київським кабінетом професор С.М. Потапов та його помічники — видатні вчені в галузі судової експертизи, професори В.І. Фаворський та М.А. Петров, доктор медичних наук М.М. Туфанов під час революції зберегли матеріальну базу Кабінету та з перших днів Радянської влади розгорнули науково-практичну судово-експертну діяльність [6]. На жаль, свідчень про їх діяльність, враховуючи, що більшість матеріалів втрачено ще під час громадянської війни, збереглося не багато. Але діяльність судової експертизи була нерозривно пов'язана з діяльністю органів розслідування та суду, і відповідала повсякчасним потребам слідчих та судових органів у використанні спеціальних науково-судових знань експертів для більш успішного розслідування і розгляду справ.

ВИСНОВКИ

Досвід 1917—1918 рр., загостривши сприйняття допущених помилок в ідеях державного управління, засвідчив про необхідність прискорення у формуванні нових фундаментальних основ державного управління в економічному, політичному, соціальному і правовому житті, де почали розроблятися принципи і методи організації нової, вперше створеної, істинно народної юстиції.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є поширення співпраці Київського науково-дослідного інституту судових експертиз в галузі міжнародного співробітництва.

Література:

1. Третій Універсал Української Центральної Ради. 07.11.1917 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 9.
2. Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції 1917—1920 рр. — Т. II. — Відень, 1921. — С. 175 — 1803.
3. Пояснююча записка // ЦДАВО України. — Ф.2209. — О.1. — Спр. 31. — Арк.15.
4. ЦДАВО України. Ф. 2207, оп. 1, спр. 4, арк.84.
5. ЦДАВО України. Ф. 2207, оп. 1, спр. 4, арк.67.
6. Лисиченко В.К., Сабуров И.В. Развитие криминалистики и судебной экспертизы в первые годы Советской власти в РСФСР и СССР // Криминалистика и СЭ. — 1983. — № 26. — С. 11.

References:

1. TSDAVO (1917), The Third Universal Of The Ukrainian Central Rada, Kyiv, Ukraine.
2. Khrystyuk, P. (1921), Zamitky i materiialy do istorii ukrains'koi revoliutsii 1917—1920 rr. [Notes and materials for the history of the Ukrainian revolution 1917—1920 rr], Vienna, Germany.
3. TSDAVO Ukraine (2014), Explanatory note, F.2209, O.1, Spr. 31, p. 15.
4. TSDAVO Ukraine (2014), F. 2207, op. 1, spr. 4, p. 84.
5. TSDAVO Ukraine (2014), F. 2207, op. 1, spr. 4, p. 67.
6. Lysychenko, V.K. and Sabur, Y.V. (1983), "The development of criminalistics and judicial examination in the first years of the Soviet power in the RSFSR and the USSR", Krymynalystyka u SE, vol. 26, p. 11.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.